

Naujas dokumentas apie Lietuvos pilietybę

Dr. Vitalija Stravinskienė

Lietuvos istorijos institutas, Tiltų g.17, LT-01101 Vilnius
El. p. vitalija.stravinskiene@istorija.lt
ORCID ID: 0000-0001-6228-3278

Anotacija. Tik Antrojo pasaulinio karo išvakarėse (1938 m. kovo mėnesį) buvo užmegzti diplomatiniai Lietuvos ir Lenkijos santykiai. Jų rezultatas buvo Lenkijos Respublikos pasiuntinybės atidarymas Kaune. Pirmajam pasiuntiniui Frantiszekui Charwatui (1881–1943) teko daug darbo – ne tik rūpintis tarpvalstybiniais santykiais, bet ir globoti Lenkijos piliečius bei lenkų bendruomenę Lietuvoje. Kaip rūpestį šiais klausimais galima vertinti publikuojamą dokumentą, kuriame fiksuojami Lietuvos pilietybės suteikimo teisiniai pagrindai 1919–1939 m. Dokumento užsakovas buvo Lenkijos pasiuntinys Kaune, kurį domino, kas ir kokiais teisiniais pagrindais galėjo tapti Lietuvos piliečiu, kada buvo netenkama pilietybės ir panašiai.

Publikuojamas dokumentas Lietuvos istoriografijoje nėra žinomas, tačiau jis aktualus tiriant Lietuvos Respublikos 1918–1940 m. socialinę ir politinę istoriją.

Esminiai žodžiai: *pilietybė, Lietuva, Lenkijos Respublikos pasiuntinybė Kaune, Frantiszekas Charwatas, pasų įstatymas.*

Abstract. Diplomatic relations between Lithuania and Poland were established only on the eve of World War II (in March 1938). This resulted in the opening of the Polish Republic's legation in Kaunas. The first envoy, Frantiszek Charwat (1881–1943), had a lot of work to do – not only managing inter-state relations but also looking after Polish citizens and the Polish community in Lithuania. An example of this concern is the published document, which records the activities of the Lithuanian citizenship institution from 1919 to 1939. The document was commissioned by the Polish envoy in Kaunas, who was interested in understanding who could become a Lithuanian citizen and on what legal grounds, as well as when citizenship could be lost, among other things.

The published document is unknown in Lithuanian historiography. However, it is relevant for researching the social and political history of the Republic of Lithuania from 1918 to 1940.

Keywords: *citizenship, Lithuania, Polish Republic legation in Kaunas, Frantiszek Charwat, passport law.*

Lietuvos ir Lenkijos santykiai istorijos bėgyje klostėsi labai skirtingai – nuo bendrystės iki atviro priešiško. 1918–1938 m. abi valstybės nepalaikė diplomatinių santykių. Tik po Lenkijos ultimatumo Lietuvai padėtis pakito. 1938 m. kovo mėnesį Kaune ir Varšuvoje darbą pradėjo abiejų pusių pasiuntinybės. Lenkijos diplomatinei įstaigai ėmė vadovauti patyręs diplomatas, turėjęs darbo Baltijos valstybėse patirties. Jam teko nelengva užduotis – Lenkijos užsienio reikalų ministro Józefo Becko žodžiais, suformuoti įsitikinimą apie lenkų valstybės valią palaikyti su Lietuva gerus santykius ir sistemingomis pastangomis pasiekti ilgalaikių laimėjimų¹. Taigi, lenkų diplomatas energingai ėmėsi naujų pareigų. Lenkijos pasiuntinį Frantiszeką Charwatą domino ne tik valstybių tarpusavio santykių reikalai, bet ir Lietuvos vidaus gyvenimą reguliavę klausimai. To išraiška yra žemiau publikuojamas dokumentas.

Dokumentas atsirado Lenkijos Respublikos pasiuntinybės Kaune iniciatyva. Jį parašyti užsakė Lenkijos pasiuntinys F. Charwatas. Dokumentas saugomas Naujųjų aktų archyve Varšuvoje, Lenkijos Respublikos vidaus reikalų ministerijos fonde (Nr. 9). Dokumentas yra byloje Nr. 1391, l. 353–364. Jį sudaro 12 mašinraščio lapų.

Kaip teigiama Lenkijos pasiuntinybės lydraštyje (l. 353), dokumento autorius – „vienas geriausių čionykščių lietuvių advokatų Aronas Makauskas“. Iš Lietuvos centrinio valstybės archyvo saugomų bylų matyti, kad dokumento autorius buvo žydų kilmės teisininkas, 1897 m. gimęs Vilkaviškyje, aukštuosius mokslus baigęs Lietuvos universitete Kaune (1925 m.)². Jo specializacija buvo civilinės ir baudžiamosios bylos. Priešingai negu teigė lenkų pasiuntinys, rengiant dokumentą A. Makauskas advokato pareigų nevykdė. Trūkstant duomenų neįmanoma nustatyti, kokie motyvai lėmė, kad Lietuvos pilietybės teisės aktų apžvalgos parengimas buvo patikėtas būtent A. Makauskui.

Dokumentas įdomus keliais aspektais. Pirmiausia jis liudija, kad Lenkijos Respublikos pasiuntiniui F. Charwatai rūpėjo lietuviškos pilietybės reikalai. Dokumento parengimo iniciatyva greičiausiai atsirado po tam tikro vizų „karo“, kai ir Lietuva, ir Lenkija apribojo kai kuriems kitos pusės piliečiams vizų išdavimą. 1938 m. gegužės 11 d. Lenkijos užsienio reikalų ministerija pasiuntiniui Kaune davė užduotį – susisiekti su Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija ir išsirūpinti, kad ji liberaliau vertintų vizų išdavimą Lenkijos piliečiams, ypač turintiems giminių ar

¹ JAZAVITA, Simonas; WILCZEWSKI, Dominik. 1938. *Najciemniejsza noc jest tuż przed świtem: 80 rocznica nawiązania stosunków dyplomatycznych pomiędzy Polską a Litwą [Tamsiausia naktis būna prieš aušrą: 80 metų nuo Lenkijos ir Lietuvos diplomatinių santykių užmezgimo]*. Wilno: Instytut Polski w Wilnie, 2018, p. 57.

² Lietuvos universiteto Teisės fakulteto Teisės skyriaus 1925 m. birželio 10 d. liudijimas. LCVA, f. 1743, ap. 1, b. 535, l. 2.

nekilnojamojo turto Lietuvoje³. Svarbus buvo ir kitas motyvas – rūpestis Lietuvos lenkų reikalais. Jie turėjo pretenzijų Lietuvos valdžiai. Kaip žinia, pasiuntinys F. Charwatas globojo tautiečius ir energingai rūpinosi jų teisėmis⁴. Tokią prielaidą kelti leistų vienas iš dokumento adresatų – Lenkijos užsienio reikalų ministerijos Konsulinio departamento Lenkų užsienyje skyrius. Kaip ten bebūtų, Lenkijos pasiuntinio užsakytas darbas buvo įvykdytas.

Dokumentas vertingas ir įdomus kaip lietuviškos pilietybės instituto veiklos ir jo evoliucijos išraiška. Jis aktualus vykdant Lietuvos Respublikos 1918–1940 m. istorijos tyrimus, taip pat būtų įdomus šių dienų teisininkams, sprendžiantiems turėtos lietuviškos pilietybės atkūrimo bylas. Pagaliau šis šaltinis yra Lenkijos pasiuntinybės Kaune veiklos vienas iš liudininkų, ypač jeigu turėsime omenyje faktą, kad įstaigos archyvas neišliko.

Keletas archeografinių pastabų. Dokumente esančios santrumpos ir geresniam teksto supratimui pridėti trūkstanti žodžiai išskleidžiami laužtiniuose skliaustuose, patikslinimai ir paaiškinimai pateikiami išrašose. Dokumentą iš lenkų kalbos išvertė jo parengėja.

Lenkijos Respublikos Pasiuntinybė Kaune
Nr. 693/4
Pr[iedas] Nr. 1

Kaunas, 1939 gegužės 24 diena

Užsienio reikalų ministerijai Varšuvoje
P. III⁵

Lenkijos Respublikos pasiuntinybė priede siuntė informacijai pranešimą apie Lietuvos pilietybę, kurį specialiai L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinybei parengė vienas geriausių čionykščių advokatų – lietuvis Aronas Makauskas.

L[enkijos] R[espublikos] pasiuntinys

Nuorašą gauna

U[žsienio] R[eikalų] M[inisterijos] – E. III⁶

U[žsienio] R[eikalų] M[inisterijos] – E. II⁷.

U[žsienio] R[eikalų] M[inisterijos] – P. V.⁸

³ *Lietuvos ir Lenkijos diplomatiniai santykiai 1938–1940 metais*. Vilnius: LII leidykla, 2013, p. 342.

⁴ BUCHOWSKI, Krzysztof. Retorsijos įkaltai. Lenkai Lietuvos Respublikoje 1918–1940 metais. *Darbai ir dienos*, 2003, t. 34, p. 85–86; *Lietuvos ir Lenkijos diplomatiniai santykiai 1938–1940 metais*, p. 21.

⁵ Politinio-ekonominio departamento Rytų skyrius. ROMANOWSKI, Piotr. Przekształcenie organizacyjne w centrali Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie w latach 1918–1939. *Dzieje biurokracji*, t. X, 2019, s. 187.

⁶ Konsulinio departamento Teisinės pagalbos skyrius. Ten pat, s. 193.

⁷ Konsulinio departamento Lenkų užsienyje skyrius. Ten pat, s. 192.

⁸ Politinio ekonominio departamento Teisės skyrius. Ten pat, s. 194.

Vid[aus] R[eikalų] M[inisterijos] S. P.⁹
P[onas] Vilniaus vaivada.

Vientiso Lietuvos pilietybės įstatymo dar nėra. Taisyklės apie jį yra išdėstytos vidiuose teisės aktuose ir įvairiose tarptautinės teisės sutartyse. Todėl Lietuvos pilietybės įstatymai pasižymi prieštaravimais. Pati Lietuvos pilietybės pripažinimo praktika yra dar labiau svyruojanti, nes instrukcijos dėl Lietuvos pilietybės įrodymų¹⁰ (su tuo siejasi pasų išdavimo klausimas) dažnai buvo keičiamos ir vis labiau tapo formalios ir griežtos.

Galbūt todėl, kad net prieštaringai „pasų įstatymui“ (Vyriausybės Žinios Nr. 18) susiformavo nuomonė, kad pasas pirmiausiai yra jo turėtojo identifikavimo dokumentas, todėl lietuviškų pasų turėtojų pilietybė visada gali būti kvestionuojama: [paso] galiojimo termino pasibaigimas šiuo atveju netaikomas. Ši taisyklė buvo netiesiogiai patvirtinta 1939.III.9 įstatyme apie pasus (Vyriausybės Žinios Nr. 635), kuris Vidaus Reikalų Ministrui numato teisę „išleisti įsakymą pakeisti vidaus pasus visoje Lietuvos teritorijoje arba jos dalyje, arba atskiroms gyventojų grupėms“ (įstatymas įsigaliojo 1939.V.1 dieną), kas faktiškai reiškia pilietybės reviziją.

Tarptautinės Lietuvos sutartys, kaip taisyklė, reguliuoja tų asmenų, kurie anksčiau priklausė buv[usiam] Rusijos Imperijai ar buv[usiam] Klaipėdos kraštui, pilietybę. Štai svarbesnės iš jų:

- 1) Taikos su Rusija sutartis (Vyriausybės Žinios Nr. 53), ratifikuota 1920 m. VIII.6.
- 2) 1921.V.8 sutartis su Latvija (Vyriausybės Žinios Nr. 70),
- [3]) 1922.V.12 Lietuvos deklaracija dėl tautinių ir religinių mažumų teisių, paskelbta tik „Journal Officiel S.d.N. 1922 m. (Vyriausybės Žinios) nepaskelbta),
- 4) Klaipėdos konvencija (Vyriausybės Žinios Nr. 169),
- 5) 1925.II.10 sutartis su Vokietija (Vyriausybės Žinios Nr. 188) ir kitos. Tokios sutarties su Lenkija nėra, nepaisant, kad abiejų valstybių teritorijose gyvena nemažai asmenų, suinteresuotų tuo klausimu.

Kas susiję su vidaus įstatymais, tai Lietuvos pilietybės pagrindai yra apibūdinti 1938.II.11 d. Konstitucijos (Vyriausybės Žinios Nr. 600) 11–15 straipsniuose.

11 str[aipsnis]. Pilietybė įgyjama gimimu, susituokus ar per kitą šeimos sąjungą, o taip pat per optaciją ar reintegraciją (pakartotinis pilietybės atkūrimas)¹¹.

12 str[aipsnis]. Pilietybę įgyti gali:

- 1) Lietuvis, kuris įsikūrė Lietuvos valstybėje,
- 2) Ne lietuvis, kuris gyvena Lietuvoje ne mažiau 10 metų,

⁹ Greičiausiai turimas omenyje S[połeczno] P[olityczny], t. y. Visuomeninis politinis skyrius. Ministeriją dokumentas pasiekė 1939 m. birželio 2 d.

¹⁰ Čia ir kitur pabraukta tekste.

¹¹ Originale šis straipsnis yra: Pilietybė įgyjama gimimu, jungtuvėmis ar kitokiu šeiminiu ryšiu, taip pat jos optavimu arba jos atgavimu. *Vyriausybės Žinios*, 1939, Nr. 600, p. 97.

3) Lietuvos valstybei nusipelnęs asmuo¹².

13 str[aipsnis]. Piliėtis, kuris įgijo kitos valstybės pilietybę, netenka Lietuvos pilietybės. Įstatymo numatytais atvejais, kitos valstybės pilietybę turintis asmuo gali ir neprarasti Lietuvos pilietybės¹³.

14 str[aipsnis]. Piliėtis gali prarasti Lietuvos pilietybę, jeigu negyvena Lietuvoje ne mažiau dviejų metų ir nutraukė ryšius su Lietuva. Pilietybė gali būti atimta už veiksmus, nukreiptus prieš valstybės saugumą¹⁴.

15 str[aipsnis]. Sąlygas ir būdus priimti, įgyti, atimti ir netekti pilietybės reguliavo įstatymas¹⁵.

Paskutinis straipsnis numato atskiro pilietybės įstatymo priėmimą. Tą patį numatė ir ankstesnės konstitucijos.

Tačiau iki šiol galioja taip vadinamas 1919.I.9 Laikinasis pilietybės įstatymas (Vyriausybės Ži[nios] Nr. 2–3), kuris kelis kartus buvo keistas. (Vyriau[sybės] Ži[nios] [Nr.] 26, 94, 146, 534 ir 592). Tas įstatymas numato materialinės teisės į Lietuvos pilietybę klausimą. Įrodymų klausimą reguliavo pasų įstatymas (Vyriau[sybės] Ži[nios] Nr. 18) ir gausūs jo pakeitimai (Vyriau[sybės] Žinios [Nr.] 75, 185, 358, 635 ir kiti) ir dažnai keičiami ir priimami „pasų įstatymo“ pagrindų nurodymai, Vidaus Reikalų Min[isterijos] Administracijos Departamento instrukcijos ir išaiškinimai.

Prie šito dar reikėtų pridurti, kad kai kuriuos pilietybės klausimus reguliavo tam tikri Rusijos [imperijos teisių sąvado] IX tomo [teisės aktų] straipsniai, konkrečiai – straipsniai apie našles ir išsiskyrusias [moteris].

II.

Kai kalbama apie galimybes gauti Lietuvos pilietybę, reikia pažymėti, kad ji gali būti įgyta įvairiais būdais. Didžiausią grupę sudaro asmenys, kurie turi teisę į pilietybę pagal ipso facto, tai reikią asmenys, kurie Lietuvos piliečiais tampa automatiškai. Tarp tos kategorijos asmenų reikia išskirti tris pagrindus pilietybei, kuriais pilietybė įgyjama ipso facto. Tai yra kilmės pagrindas – jus sanguinis, 2) dėl įsikūrimo Lietuvos teritorijoje – domicilium ir 3) gimus Lietuvos teritorijoje – jus soli.

¹² 1939 m. šis straipsnis skambėjo taip: „Piliečiu gali būti priimtas:

- 1) lietuvis, apsigyvenęs Lietuvos Valstybėje;
- 2) nelietuvis, išgyvenęs Lietuvos Valstybėje bent dešimt metų;
- 3) asmuo, nusipelnęs Lietuvos Valstybei“. *Vyriau[sybės] Žinios*, 1939, Nr. 600, p. 98.

¹³ Originale šis straipsnis toks: „Piliėtis, įsigijęs svetimą pilietybę, netenka Lietuvos pilietybės. Įstatymo numatytais atvejais piliėtis, turėdamas svetimą pilietybę, gali ir nenustoti Lietuvos pilietybės“. *Vyriau[sybės] Žinios*, 1939, Nr. 600, p. 98.

¹⁴ 14 straipsnyje sakoma: „Piliėtis gali netekti Lietuvos pilietybės, jeigu jis bent dvejus metus negyvena Lietuvos Valstybėje ir yra nutrūkęs ryšius su Lietuvos gyvenimu. Pilietybė gali būti atimta už veiksmus prieš valstybės saugumą“. *Vyriau[sybės] Žinios*, 1939, Nr. 600, p. 98.

¹⁵ Sąlygos ir tvarka pilietybės įgijimo, taip pat priėmimo Lietuvos piliečiu ir pilietybės atėmimo bei netekimo, nustatomas įstatymo. *Vyriau[sybės] Žinios*, 1939, Nr. 600, p. 98.

Taikant tuos pagrindus, savo kilmės (šeimos sąjungos) pagrindu Lietuvos piliečiais yra: 1) „asmenys, kurių tėvai ir seneliai nuo seno Lietuvoje gyveno“ (Pilietybės įstatymo 1 p[unkto] 1 par[agrafas] II) „1-ajame p[unkte] paminėtų asmenų, kurie nors Lietuvoje nuolat negyveno, bet grįžo nuolatiniam gyvenimui, vaikai“ (2 p[unkto] 1 par[agrafas], III) „Lietuvos piliečio vaikai“ (4 p[unkto] 1 par[agrafas]), IV) „jo žmona ar našlė“ (5 p[unkto] 1 par[agrafas]) ir V) „netekėjusios Lietuvos pilietės vaikai, jeigu nėra įvaikinti svetimšalio“ (6 p[unkto] 1 par[agrafas]).

Rusijos–Lietuvos taikos sutartis (VI str[aipsnis]) įvedė tam tikrus „Lietuvos pilietybės įstatymo“ taikymo apribojimus, nes automatiniam Lietuvos pilietybės pripažinimui nepakako fakto, kad konkretaus asmens tėvai gyveno Lietuvoje. Dar reikia, kad tas asmuo sutarties ratifikavimo dieną, t. y. 1920.VIII.6, gyveno Lietuvos ar trečios valstybės (tai reiškia ne SSRS) teritorijoje, jeigu tas asmuo ten nesinatūralizavo. Tokiu būdu prie jus sanguinis principo pridedamas dar domicilium principas (iki 1920.VIII.6).

Iš kitos pusės, sutartis švelnino „Pilietybės įstatymo“ reikalavimą, nes pripažino pakankamu, kad čia gyveno to asmens tėvai (pagal „Pilietybės įstatymą“ taip pat ir seneliai). Lietuvos–Rusijos taikos sutarties VI paragrafas išplečia skaičių asmenų, kurie ipso facto tampa Lietuvos piliečiais skaičių, nustatydamas, kad 1920.VIII.6 dieną tie asmenys galėjo gyventi ir trečios valstybės teritorijoje (tai reiškia ne SSRS).

Toliau Taikos sutarties VI straipsnis įveda labai svarbią taisyklę, kurios pagrindu Lietuvos piliečiai ipso facto laikomi ir tie asmenys, kurie iki 1920.VIII.6 dienos buvo įrašyti į kaimų, miestų ir valsčių ar sąjungų luomų Lietuvos teritorijoje knygas ir kurie sutarties ratifikacijos dieną, t. y. iki 20.VIII.6, gyveno Lietuvos ar trečios valstybės teritorijoje. Praktikoje buvo sušvelnintas buvimo Lietuvos teritorijoje 20.VIII.6 d[ieną] reikalavimas, nes iki tos datos ne visi Lietuvos gyventojai grįžo iš SSRS¹⁶. Dėl tos priežasties Lietuvos piliečiais buvo pripažinti visi, kurie grįžo iš Rusijos po 20.VIII.6, jeigu atitiko kitus pilietybės įstatymo reikalavimus.

Didelę praktinę reikšmę sprendžiant individualias bylas turėjo klausimas, kaip reikia suprasti žodžius „Lietuvos sienose“ ir „Lietuvos valstybės teritorija“. 1919 metais, kai buvo priimtas „Lietuvos pilietybės įstatymas“, nebuvo apibrėžtos „Lietuvos valstybės“ teritorijos sampratos. Lietuvos–Rusijos taikos sutartis nustatė žymią rytinės ir pietinės Lietuvos teritorijos dalį, įjungdama buvusių Gardino ir Vilniaus gubernijų teritorijų dalį, kurios nebuvo Lietuvos suvereniteto dalimi.

Tačiau iš Lietuvos–Rusijos taikos sutarties nustatytų sienų susidarė tokia padėtis, kad Lietuvos pilietybė priklausė taip pat asmenims, kilusiems iš buvusių Vilniaus ir Gardino gubernijų. Ikitolinėje praktikoje tai apėmė daugiausiai tuos asmenis, kilusius iš anksčiau minėtų vietovių, kurie faktiškai atsidūrė tuometinėje Lietuvos teritorijoje, kai Lietuvos valdžia paliko Vilnių. Daug tos kategorijos asmenų pagal „Pilietybės įstatymą“ neturėjo reikalaujamų formalių kilmės iš buvusių Vilniaus ir Gardino gubernijų įrodymų.

¹⁶ Faktiškai reikėtų vartoti Rusijos arba buvusios carinės Rusijos imperijos sąvoką.

Vidaus Reikalų Ministerijos praktika tų asmenų atžvilgiu labai svyravo. Buvo sukurta „okupuotos Lietuvos“ piliečių kategorija, vietoj pasų išduoti jiems leidimai neterminuotai gyventi Lietuvoje, kol Vidaus Reikalų Ministerija 28.III.5 aplinkraščiu nepanaikino tokios padėties. Išaiškinta, kad ir tokiems asmenims privaloma išduoti Lietuvos vidaus pasus, jeigu jie turėjo įrodymą, kad kilę iš „okupuotos Lietuvos“ ir atitiko bendrus „Pilietybės įstatymo“, Rusijos–Lietuvos taikos sutarties, „Pasų įstatymo“ reikalavimus.

Be to, aplinkraštyje nurodyta, kad „okupuota Lietuva“ reikia laikyti teritoriją tarp tuometinės administracinės linijos ir sienos, nurodytos Taikos sutarties su Rusija 1-ajame straipsnyje (Vid[aus] R[eikalų] M[inisterijos] 1928 m. aplinkraščių rinkinys).

III.

Antras labai svarbus Lietuvos pilietybės pripažinimo ipso facto būdas yra domicilium.

Domicilium buvo sutinkamas jau anksčiau, bet ne kaip savarankiškas veiksnys gauti pilietybę, bet kartu su kitais – kilmės veiksniais. Domicilium kaip savarankiškas veiksnys numatytas „Pilietybės įstatyme“, taip pat ir Lietuvos–Rusijos taikos sutartyje.

„Pilietybės įstatymo“ 1 str[aipsnio] 3 p[unktas] numato, kad Lietuvos piliečiais reikia laikyti tuos asmenis, kurie iki 1914 m. gyveno ne mažiau kaip 10 metų Lietuvoje ir turėjo: a) arba nekilnojamąjį turtą, b) arba nekilnojamąjį turtą¹⁷, b) arba nuolatinį darbą.

Lie[tuvos]–Rus[ijos] taikos sutartis iš esmės tos nuostatos, kurią buvo galima suprasti taip, – nėra svarbu kada būtent konkretus asmuo gyveno Lietuvoje 10 metų ir ar gyveno su pertraukomis, ar nuolat, reikšmę susiaurino. Pagal Lie[tuvos]–Rus[ijos] taikos sutartį (VI str[aipsnis]) pagal ipso facto teisę gauti pilietybę naudojosi tik tie asmenys, „kurie iki 1914 metų gyveno Lietuvos valstybės teritorijoje ne mažiau paskutinių 10 metų ir ten turėjo nuolatinį darbą“.

Vidaus reikalų Ministerijos Administracijos Departamentas 31.IV.23 aplinkraščiu išaiškino, kad tas laikotarpis turi apimti laiką nuo 1904 m[etų] iki 1914 ir kad reikėjo gyventi nuolat. Todėl asmenys, kurie nors Lietuvoje gyveno daugiau kaip 10 metų, bet, pavyzdžiui, 1912, 1913, 1914 metais išvyko iš Lietuvos – neturėjo teisės įgyti Lietuvos pilietybę. Todėl domicilium principas buvo daugiausiai taikytas pabėgėlių arba 1914–1915 m[etais] ištremtųjų atžvilgiu, o ne tų, kurie savanoriškai paliko Lietuvą iki 1914 metų.

„Pilietybės įstatymas“ ir Rusijos–Lietuvos taikos sutartis numato išimtį nuo domicilium principo buv[usiems] Rusijos tarnautojams. Taikos sutartis išplėtė tų asmenų kategoriją nurodydama, kad išimtims „priklausytų taip pat civilinių ir karinių tarnautojų pilietybės reikalai“ ir jų šeimų narių pilietybės reikalai. Tačiau kaip išaiškino Administracijos Departamentas 31.IV.28 aplinkraštyje, tos išimties nereikėtų taikyti

¹⁷ Apsiriktą ir įrašyta du kartus.

[Rusijos imperijos] tarnautojams, kurie 1904–1914 metais turėjo Lietuvoje nekilnojajamą turtą arba kurie kilę iš Lietuvos.

Ginčytinu klausimu yra, ar reikia taikyti šią išimtį buvusiems rusų kariams, t. y. ar jų karinės tarnybos laikotarpį reikėtų įskaityti į 10 metų gyvenimo laikotarpį, kuris buvo būtinas Lietuvos pilietybei gauti. Daugeliui tai turėjo esminę reikšmę, nes dažnai pasitaikė, kad kariai po karinės tarnybos liko Lietuvoje, kūrė šeimas ir gavo nuolatinį darbą. Tuo klausimu nuomonės „Vidaus Reikalų Ministerijos pilietybės pripažinimo teisių komisijoje“ buvo įvairios, bet dauguma pasisakė buvusių karių naudai ir tokį sprendimą patvirtino Vidaus reikalų Ministras (1925.V.12 Komisijos nutarimai).

Karinės tarnybos klausimas turi dar vieną reikšmę. Pirmais atkurtos Lietuvos valstybingumo metais į karinę tarnybą imti žmonės, nežiūrint jų pilietybės. Po to, karinę tarnybą atlikus, dažnai jiems Lietuvos pilietybė nepripažinta. Nuo 1925 metų taikyta praktika, kad buvusiems Lietuvos kariams pripažinta teisė į Lietuvos pilietybę, jeigu iš jų turimų dokumentų nepaaiškėdavo, kad tokios teisės jie neturėjo.

IV.

Teisė gauti Lietuvos pilietybę tik pagal gimimo Lietuvoje faktą, tai yra pagal jus soli apėmė tik vieną atvejų kategoriją. Tie atvejai numatyti aukščiau minėtoje tautinių ir religinių mažumų teisių deklaracijos III straipsnyje; deklaracija turėjo įstatymo galią. Remiantis tuo straipsniu pilietybės neturinčių asmenų vaikai, gimę po 1922.V.12 Lietuvoje, tapdavo Lietuvos piliečiais.

V.

Lietuvos pilietybės teisė taip pat pripažįsta vadinamąją „reintegraciją“. Ši sąvoka apima moteris, kurios teisės į pilietybę pagal Lietuvos įstatymus ištekėdamos už svetimšalio neteko. Vidaus Reikalų Ministerijos Administracijos Departamentas 1931. IV.24 aplinkraštyje išaiškino, kad tokiu moterų atžvilgiu reikėtų vadovautis Rusijos [imperijos teisių sąvado] IX tomo 820 ir 853 straipsniais, kuriais remiantis, tokios moterys atgauna Lietuvos pilietybę tuo atveju, kai vyras miršta arba įvyksta skyrybos. Tokiu atveju pakanka pateikti prašymą ir pridėti mirties arba skyrybų metrikas; tos moterys gali išsaugoti vyro pilietybę, jeigu to norės.

Praktikoje tokia teisė netaikoma našlių ir išsiskyrusių moterų vaikams, net jeigu jie lieka su motina, jie išlaiko tėvo pilietybę.

Be to, „Pilietybės teisių pripažinimo komisija“, kurią Ministrų Kabinetas įsteigė 1923.XII.3 Vidaus Reikalų Ministerijos sudėtyje ir kurią sudarė Teisingumo, Užsienio Reikalų, Vidaus Reikalų Ministerijų atstovai 29.IX.13 dieną išaiškino, kad tos moterys, kurios ištekėdamos neįgijo naujos pilietybės pagal atitinkamus įstatymus, nepraranda Lietuvos pilietybės.

31.IV.23 aplinkraštyje Vidaus Reikalų Ministerijos Administracijos Departamentas išaiškino, kad kitų piliečių vaikai, kurie gimė Lietuvoje ir čia baigė vidurinę ar aukštąją mokyklą, sulaukę 21 metų per metus laiko gali stengtis gauti Lietuvos pilietybę ir ją gauna be jokių specialių formalumų pagal Rusijos [imperijos teisių sąvado] IX tomo 850 straipsnį.

VI.

Be anksčiau minėtų būdų ipso facto gauti pilietybę buvo dar kategorija asmenų, gaunančių pilietybę optacijos keliu. Asmenims, sutarties sudarymo metu buvusiems SSRS ar Latvijos teritorijoje, optacijos būdas ir terminai numatyti sutartyse su SSRS ir Latvija. Užsienyje, kitose valstybėse, buvusiems asmenims ir pagal Lietuvos teisę arba pagal sutartis turintiems teisę automatiškai gauti Lietuvos pilietybę, buvo sukurta registracijos sistema. Buvo nustatyta, kad tokie asmenys, jeigu dar nesinatūrizavo, privalo per šešis mėnesius skaičiuojant nuo 1922.VI.22 užsiregistruoti Lietuvos diplomatinėse ar konsulinėse įstaigose ir pateikus atitinkamus dokumentus, gauti lietuviškus pasus. Registracijos terminą praleidę asmenys netenka teisės gauti Lietuvos pilietybę. Kadangi tuomet ne visur buvo Lietuvos diplomatinės ar konsulinės įstaigos, išaiškinta, kad šešių mėnesių laikotarpis pradėdamas skaičiuoti nuo diplomatinės ar konsulinės įstaigos įkūrimo toje šalyje dienos. Lenkijai, pavyzdžiui, tas 6 mėnesių laikotarpis pasibaigė praėjus šešiesiems mėnesiams po Lietuvos pasiuntinybės Varšuvoje atidarymo.

Išimtį sudaro lietuvių tautybės asmenys, kurie pagal naują 38.II.11 dienos konstituciją gali būti priimti į Lietuvos pilietybę nepriklausomai nuo jokių terminų su sąlyga, kad apsigyvens Lietuvoje. Bet tas reiškinys apima natūralizaciją ir tai supaprastintą, nes kitų asmenų atvejais taikoma visa eilė reikalavimų, kaip pavyzdžiui, nuolatinis ne mažiau 10 metų gyvenimas Lietuvoje, lietuvių kalbos mokėjimas, nuolatinis darbas, teistumo nebuvimas ir kitos sąlygos, konkrečiai nurodytos įstatyme ir instrukcijose. Toks asmuo taip pat gali prašyti natūralizacijos savo žmonai ir vaikams iki 21 metų. Vyresni negu 21 metų kitų šalių piliečių vaikai privalo patys stengtis natūralizuotis. Žinoma, Lietuvos pilietybės suteikimas ar nesuteikimas yra administracinės valdžios, kurios sprendimo negalima apskūsti eiliniame teisme, reikalas.

Egzistuoja dar vienas svarbus „Pilietybės įstatymo“ pakeitimas, paskelbtas [39] XI.30 (Vyriausybės Žinios Nr. 582), kuriuo remiantis Lietuvos pilietis gyvenantis užsienyje daugiau kaip du metus be paso arba su negaliojančiu pasu, netenka Lietuvos pilietybės, jeigu Vidaus Reikalų Ministras nepripažins jo gyvenimo užsienyje be užsienio paso ar su negaliojančiu pasu svarbia priežastimi.

Literatūra

1. BUCHOWSKI, Krzysztof. Retorsijos įkaltai. Lenkai Lietuvos Respublikoje 1918–1940 metais. *Darbai ir dienos*, t. 34, 2003, p. 49–101.
2. JAZAVITA, Simonas; WILCZEWSKI, Dominik. 1938. *Najciemniejsza noc jest tuż przed świtem: 80 rocznica nawiązania stosunków dyplomatycznych pomiędzy Polską a Litwą. [Tamsiausia naktis būna prieš aušrą: 80 metų nuo Lenkijos ir Lietuvos diplomatinių santykių užmezgimo]*. Wilno: Instytut Polski w Wilnie, 2018.
3. ROMANOWSKI, Piotr. Przekształcenie organizacyjne w centrali Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie w latach 1918–1939. *Dzieje biurokracji*, t. X, 2019, s. 161–202.

New Document about Lithuanian Citizenship

Dr. Vitalija Stravinskienė

Institute of Lithuanian History, Tilto str. 17, LT-01101 Vilnius, Lithuania

El. p. vitalija.stravinskiene@istorija.lt

ORCID ID: 0000-0001-6228-3278

Summary

The published document is a valuable source for research on the political and social history of Lithuania in the first half of the 20th century. It is preserved in the Archives of Modern Records in Warsaw. The document emerged on the initiative of the Polish envoy in Kaunas, Frantyszek Charwat, in May 1939 and was initially intended for the officials of the Polish Ministry of Foreign Affairs. The document was prepared by Aron Makauskas (b. 1897), a Jewish lawyer from Kaunas.

The document emphasises the legal foundations of the functioning of the Lithuanian citizenship institution. These were domestic and international documents that outlined the paths to becoming Lithuanian citizens (principles of *jus soli*, *jus sanguinis*, option, naturalisation, and “reintegration”). The author of the document also discussed the practice of implementing citizenship laws, the attitude towards the issue of multiple citizenships, highlighted the ways in which citizenship could be lost, and more.

Gauta / Received 2024 05 21
Priimta / Accepted 2024 09 16